

נידוי (מועד קטן ט"ז-י"ז)

גליון 329

בדרף ט"ז ע"א אמר רבא מנלן דמשדרין שליחא דבי דינא ומזמנינן ליה לדינא דכתיב וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם וכו', ומנלן דמשמתינן דכתיב אורו מרוז וכו'.

ולכאורה זהו דין וכח של בית דין שיכולים לנדותו כדי לאלצו לבוא לדין ולקיים פסק הדין. ובהמשך הסוגיא, ההוא טבחא דאיתפקר ברב טובי בר מתנה, אימנו עליה אביי ורבא ושמתוהו. לסוף אזל פייסיה לבעל דיניה וכו'. אמר שמואל טוט אסר וטוט שרי. אמר ליה ה"מ לממונא אבל לאפקירותא עד דחיילא שמתא עליה תלתין יומין וכו'. מבואר דחוץ מהדין של נידוי בממון יש דין של נידוי לאפקירותא דהיינו על ביזוי ת"ח. ואביי ס"ל דבנידוי כזה לא מהני שפייס אותו, והנידוי חל בכל אופן לל' יום. ועוד בהמשך, ת"ש מנודה לרב מנודה לתלמיד, מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב וכו' ש"מ תלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי. מבואר דיש מושג של נידוי לכבודו דאף דלא חטא ממש אלא התריז כנגדו יכול לנדותו לכבוד עצמו, ואז כלפי רבו שהוא גדול ממנו אינו נחשב ההוא למנודה.

ובדרף י"ז ע"א אמר רב יוסף צורבא מרבנן עביד דינא לנפשיה. וברש"י ביאר דיכול לפסוק לעצמו. (ועיי"ש בריטב"א שלפ"ז החידוש הוא שאפי' צורבא מרבנן דבעי לאזדהורי טפי יכול לדון בעצמו). אבל בשלטי הגבורים (דף ט' ע"א לדפי הרי"ף) כתב בשם הראב"ד שהת"ח יכול לנדות, והוי מנודה לכל ישראל כשהדין פסוק וכגון הקורא לחבירו עבד שהוא בנידוי. וכן הביא הרא"ש (סי' י') וביאר ג"כ דהיינו שהוא מנודה לכל ישראל כאילו נידוהו בית דין. וא"כ מבואר דחוץ מהדין של נידוי לכבודו אם ביזו אותו יש עוד דין שת"ח יכול לנדות לבד ונחשב כאילו נידוהו ב"ד נידוי גמור.

ועוד בהמשך הסוגיא, דאמתא דבי רבי חזיתיה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול, אמרה ליהוי ההוא גברא בשמתא דקעבר משום לפני עור לא תתן מכשול דתניא ולפני עור לא תתן מכשול במכה לבנו גדול הכתוב מדבר (ופירש"י דכיון דגדול הוא שמא מבעט באביו והוה ליה איהו מכשילו).

מבואר דאפילו אשה שראתה שאדם עובר בלאו יכולה לנדותו. והנידוי חל. ולא התירו נידויה ג' שנים. ואח"כ בגמרא, ריש לקיש הוה מנטר פרדיסא, אתא ההוא גברא וקאכיל תאיני, רמא ביה קלא ולא אשגח ביה. אמר ליהוי ההוא גברא בשמתא. א"ל אדרבה, ליהוי ההוא גברא בשמתא. אם ממון נתחייבתי לך, נידוי מי נתחייבתי לך. אתא לבי מדרשא. א"ל שלו נידוי שלך אינו נידוי.

מכאן נלמד שהמנדה שלא כדין הוא עצמו יהיה בנידוי אם השני נידה אותו. ופירשו בתוס' (בד"ה נידוי מי וכו') שלמרות שמנדין לממונא, היה לו לקרותו לב"ד תחילה שמא יפרע. ועוד דבב"ד נמי צריך שני וחמישי ושני וכו', ולא דמי לאיסורא דמנדין לאלתר.

וברא"ש כתב (סי' י"ב) כי הרואה שחבירו עושה עבירה אפילו איסור דרבנן חייב לנדותו כדאמרינן בעירובין (ס"ג ע"א) רבינא שמתיה לההוא גברא שהיה משתמש באילן בשבת. והא דריש לקיש נחשב נידוי שלא כדין כי נידה אותו לאחר שאכל אבל אם אמר לו אל תאכל ואעפ"כ אכל היה יכול לנדותו.

ויש עוד ציור בהמשך הגמ' שההוא אלמא ציער לההוא צורבא מרבנן ונידהו ע"פ עצת רב יוסף ומת. היוצא מכל הנ"ל דיש דין נידוי לממונא ע"י בית דין, ויש דין שתלמיד חכם יכול לנדות לכבודו. ויש עוד דין שיכול ת"ח לנדות לבדו אם ברור לו שצריך נידוי (כגון שקרא לחבירו עבד). ויש דין כללי שכל אחד שרואה שהשני עובר עבירה, יכול לנדותו כההיא דאמתא דבי רבי. ולפ"ז לכאורה ייצא שהת"ח יכול לנדות אפי' שלא ראהו בעצמו, דאחרת במה עדיף הת"ח מכל אחד שרואה שהשני עבר עבירה. ויש עוד דין שאם נידה שלא כדין יהא מנודה אם השני נידה אותו חזרה (שאמר אדרבה וכו').

והנה בנדריים דף ז' ע"ב אמר רב חנין אמר רב השומע הזכרת השם מפי חבירו צריך לנדותו, ואם לא נידהו

הוא עצמו יהא בנידוי, שכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה ועניות כמיתה שנאמר כי מתו כל האנשים, ותניא כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני.

והביא הר"ן (שם) שהקשו בתוס' מאי איריא שומע הזכרת השם מפי חברו דצריך לנדונו הא אמרינן בירושלמי (מו"ק פ"ג ה"א) דכל שאינו עושה כשורה צריך לנדונו. וכמבואר בקידושין ל"ט שאחד שזרע כלאים, ורצו לנדונו, וכמבואר בסוגיין דאמתיה דרבי אמרה ליהוי בשמתא. ותירצו דאין הכי נמי אלא מיהו בהזכרת השם בלחוד הוא דאמר דאם לא נדהו הוא עצמו יהא בנידוי מפני שעונשה חמור וכו'.

עכ"פ שוב חזינן שכל הרואה שחבירו אינו עושה כשורה צריך לנדונו.

אמנם מבואר בתוס' בקידושין כ"ח ע"א לגבי הקורא לחבירו עבד יהא בנידוי, דאין הכוונה דהוי בנידוי ממילא אלא ב"ד חייבין לנדונו. וה"ה בההיא דהשומע אזכרה מפי חברו אם לא נידהו הוא עצמו יהא בנידוי היינו ע"י ב"ד. וכן כתב שם בתוס' ר"י הזקן שמשמתינן ליה פי' ב"ד היו חייבין לנדונו. וז"ל וש"מ דבכל דוכתא דקתני יהא בנידוי עד שינדוהו ב"ד.

וא"כ יוצא שאם אחד רואה שהשני עובר עבירה יכול לנדונו אבל הא דמבואר בכמה מקומות יהא בנידוי הכוונה שב"ד צריכין לנדונו. וע"כ דהיינו באופן שלא נידהו אחר בשעת מעשה.

הרמב"ם הביא (פ"ו תלמוד תורה הי"ד) על ארבעה ועשרים דברים מנדין את האדם. וכתב שם באותה הלכה בתחילתה שאם נידו אדם על שאר דברים שחייבים עליהם נידוי (דהיינו לא על ביזוי ת"ח) אפילו נידהו קטן שבישראל כולם חייבים לנהוג בו נידוי עד שיחזור בתשובה.

וכתב שם הראב"ד בהשגותיו כי הדברים שהוא מונה, ב"ד צריכין לנדונו, עכ"ד. וע"כ דגדר הדברים הוא כהנ"ל שההוא חייב בנידוי, וזה מוטל על ב"ד לנדונו אבל למעשה אם אחד נידה אותו הוי מנודה.

והנה יש לדון האם הנידוי הוא סוג של עונש או שזה כמין הרתעה ואיום שיקיים הדין. ולכאורה בין כך ובין כך מה זה שייך ביחיד שראה שחבירו חטא והרי אינו ב"ד.

בנדרים שם מבואר דאשה הזכירה שם שמים לבטלה, ורב שמתה ושרא לה לאלתר. והקשה הר"ן בשם התוס' דהא לאפקרותא בעינן ל' יום. ותירצו דשאני הכא שנידוי זה אינו אלא לאיים עליו שלא יזכיר עוד שם שמים לבטלה.

והקשה ברשימות שיעורים (להגרי"ד מבוסטון, נדרים דף ז') דאיזה תוקף יש לאיום אם מיד מתירין אותה. ונראה שבנידוי יש שני דינים, שחלים עליו איסורי הנידוי וכעונש, ויש בו חלות שם מנודה שיבדל מהקהל והוא לכפרה. ולדעת התוס' בא הנידוי כאן לכפרה, דאם מתירין מיד אינן שיחולו עליו איסורי נידוי בתורת עונש אלא שיהיה לו חלות שם מנודה בגברא. ועל זה אפשר לכפר בנידוי אפי' שיפקע מיד.

אבל בחי' רבי ארי' לייב (ח"א סי' כ"ב) כתב שבכ"ד דברים אין זה חיוב על הב"ד לנדונו אלא הגברא עצמו מחויב בנידוי, ולכן כתב הרמב"ם שגם אם קטן בישראל נידהו, הנידוי חל לכל דיניו, אבל בהזכרת שם שמים יש חיוב על השומע לנדונו את המזכיר (ובזה תירץ קושיית התוס', שכאן זה דין חדש של נידוי). והוסיף לבאר שדין זה של השומע אינו מחמת ההוא שהזכיר אלא הוא עצמו ששמע חייב לנדונו, דאסור לו לשמוע השם לבטלה ולשתוק, ולכן יכול להתיר הנידוי מיד כי כל הנידוי הזה הוא מחמת גררא דעצמו, ולא הוי כשאר נידוי דאין מתירין עד שיחזור בתשובה. ותוך הדברים כתב שם שבנידוי רגיל הוא חיוב של המנודה שהוא עונש על עבירה, ולכן בעינן שיחזור בתשובה כדי שיתירו לו.

וא"כ יוצא דבההוא דשומע הזכרת השם, התוס' ס"ל דהוי רק כאיום. ולביאור הרשימות שיעורים הוי כפרה ע"י הטלת חלות שם מנודה. ולפי ר' לייב הוא חיוב עצמי לנדונו ולכן יכול להתירו מיד.

ועכ"פ חזינן מדברי ר' לייב שהמחויב נידוי מחויב מצד עצמו, וב"ד הם שמוטל עליהם להענישו אבל אם אחר רואה כשהוא עובר, יכול לנדונו כי ההוא חייב בנידוי מצד עצמו, רק שמישהו צריך לומר שהוא מנודה. והרא"ש כתב (סי' ז') דלאחר ל' מתירין לו אפי' אם לא פייסיה שכבר קיבל דינו כמו שחייב מלקות כיון שלקה אין מלקין אותו יותר אפי' שלא חזר בו. רק שאם זלזל בנידוי ולא חש כלל לבקש שיתירו לו מניחין אותו בנידוי עד שימות. חזינן שלמד הרא"ש שנידוי הוא עונש כעין מלקות.